

INTERPRETATSIYA – MUSIQA ASARNI QAYTA YARATISH

Muallif: M. M. Karimova¹

Affilyatsiya: Andijon davlat pedagogika institute, Tasviriy san'a va Musiqa ta'limi kafedrası dotsenti¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14469520>

ANNOTATSIYA

Maqolada “interpretatsiya” tushuncha mazmun-mohiyati ochib berilishi bilan birga o'zbek xalq cholg'u asboblari uchun asarlarni Interpretatsiya-talqin qilishning o'ziga xos xususiyatlari, talabalarning barqaror Interpretatsiya-talqin qilish ko'nikmalarini shakllantirish bosqichlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: interpretatsiya, postulat, gipostaz, agogika, kompozitsion, ekspressiv, dekodlash, temperatsiya, tirnoqlar.

Ma'lumki, “Interpretatsiya-talqin” tushunchasi san'atning barcha turlari, shu jumladan musiqa uchun ustuvor yo'nalishlardan biridir. Ijodning har bir sohasida o'ziga xos xususiyatlarga va semantik tarkibga ega ekanligini tan olish mumkin emas. Paradoksal ravishda, ilmiy foydalanishda, “Interpretatsiya-talqin” atamasining keng qo'llanilishiga qaramay, uning oshkor etilishi maxsus nazariy asosga ega emas edi, garchi ba'zi fikrlar:

“Davlatning kuchi to'g'ridan-to'g'ri unda qanday musiqa yangrashiga bog'liq” (Aflotun [3]).

“Iste'dodlarni yaratish mumkin emas, lekin madaniyatni yaratish mumkin, ya'ni ular o'sadigan va gullab-yashnaydigan tuproq” (G. Neygauz) [2].

“Milliy va jahon madaniyatining eng yaxshi namunalarini keng targ'ib qilish va ommalashtirish yosh avlod va yoshlarning ma'naviy tarbiyasiga asos bo'lishi kerak” (Sh.M.Mirziyayev) [1].

O'zbekiston xalqi turli mamlakatlar va Millatlar madaniyati, turli davr va uslublarni o'rganish uchun ochiq. Bu uning ma'naviy kuchi va bitmas-tuganmas boyligi, taraqqiyot manbai va tarixiy o'ziga xosligidir.

Misollar sifatida biz ma'lumotnomalardan bir nechta iqtiboslarni keltiramiz. Shunday qilib, "Chet el atamaları lug'atida [4] biz o'qiymiz: “Interpretatsiya-talqin” lotincha interhretatio – vositachilik, talqin qilish, biror narsaning ma'nosi, ma'nosini tushuntirish”; T. Krutyayeva, N. Molokova, A. Stupel [5] tomonidan yozilgan “xorijiy musiqiy atamalar lug'ati”da juda qisqacha tushuntirish berilgan; “Interpretatsiya – talqin”. Musiqaga nisbatan aniq ta'rif o'zbek musiqashunos I. Akbarovning “Musiqa lug'ati” [6]: interpretatsion tushuntirish, talqinlash, musiqa asarining ijodiy ijro etilishdagi talqin. O'zbek tiliga tarjima qilinganda bu: “talqin – ijro etilayotgan musiqiy asarni tushuntirish,

talqin qilish, ijodiy talqin qilish”. Nihoyat, “Musika ensiklopediyasi” da [7] biz bunday batafsil tavsifni topamiz: “Interpretatsiya – musiqiy asarni ijro etish jarayonida badiiy talqin qilish, ijro san’atining ifodali va texnik vositalari bilan musiqaning mafkuraviy – ma’juziy mazmunini ochib berish”. Ko’rinib turibdiki, berilgan tushuntirishlar umumiy fikrga ega bo’lsa-da, to’liq javob bermaydi. Shunga qaramay, ularni tizimlashtirishga urinishda ba’zi umumiy jihatlar e’tiborga olinadi, ya’ni:

A) Interpretatsiya – bu g’oyaviy-majuziy mazmun, asarning maqsadini tushuntirish;

B) Bu ijro etish, ijro etish jarayonida tug’iladi;

C) Badiiy tushunish omili uning uchun majburiydir.

Ushbu postulatlar har biri mustaqil mantiqiy fikrlash zanjiriga aylantirilishi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, musika san’ati kontekstida Interpretatsiya – talqin qilish, masalan, aytib o’tilgan omillarga qo’shimcha ravishda, uchta mustaqil gipostaz mavjudligini anglatadi: bastakor – ijrochi – tinglovchi, ularning har biri, o’z navbatida, u yoki bu darajada Interpretatsiya-talqin qilish sifatida ishlaydi. Darhaqiqat, agar bastakor atrofdagi voqelikni boshqarishni musiqiy notada belgilangan tovushlar orqali Interpretatsiya-talqin qilsa, u holda ijrochi o’z Interpretatsiya-talqinini, o’qilgan matnning musiqiy obrazlar va ovoz yoki asbobda takrorlangan hissiy qator shaklida Interpretatsiya-talqin qilishni taklif qiladi, shundan so’ng tomoshabinlar (har biri alohida) eshitganlarini tushunadi, sharhlaydi va o’z munosabatini bildiradi (qabul qilish yoki rad etish) sodir bo’layotgan narsalarga. Boshqacha qilib aytganda, ushbu jarayon ishtirokchilarining har birining mavjudligi o’zaro bog’liqdir.

Biz tanlagan mavzu kontekstida biz sharhlash masalasining amaliy tomoniga e’tibor qaratishni taklif qilamiz, ya’ni:

* o’quv jarayonida Interpretatsiya-talqinni yaratish harakati bormi?

* talabalarning barqaror Interpretatsiya-talqin qilish ko’nikmalarini shakllantirish bosqichlari qanday?

* o’zbek xalq cholg’u asboblari uchun asarlarni Interpretatsiya-talqin qilishning o’ziga xos xususiyatlari nimada?

Birinchi, biz ta’kidlaymizki, o’quv jarayonida oliy musiqiy ta’lim tizimi, boshqa har qanday ijro faoliyatida (konsert, uy musiqasi) bo’lgani kabi, albatta, to’liq Interpretatsiya-talqinni yaratish mumkin. Biroq, muayyan shartlarga rioya qilish kerak. Ular orasida talabalarga boshlang’ich musiqiy materialni o’qish bo’yicha kasbiy ko’nikmalarni o’rgatish, ijro etishning yuqori texnik darajasiga erishish (asbob, ovozga ega bo’lish), keng badiiy dunyoqarash va estetik didni tarbiyalash. Aftidan, talaba ushbu fazilatlarini topishi va tarbiyalashi o’qituvchi va talaba o’rtasidagi mashg’ulotlarning eng yuqori maqsadiga ega. Shuni ham ta’kidlaymizki, sanab o’tilgan talabalar o’zbek xalq cholg’u asboblari o’qitish uchun ayniqsa dolzarbdir, chunki boshqa mutaxassisliklar (masalan, Yevropa yo’nalishi) bo’yicha dastlabki asosiy tayyorgarlik allaqachon mavjuddir.

“O’zbek xalq cholg’u asboblari” mutaxassisligi bo’yicha sinfda o’qitish jarayoniga shakllantirilgan vazifalarni loyihalashtirishga harakat qilaylik. Bizning sa’y-harakatlarimiz unchalik qiyin bo’lmaydi, chunki Andijon davlat pedagogika instituti Musika ta’limi yo’nalishi professor-o’qituvchilari tomonidan yaratilgan uslubiy adabiyotlarda aniq yoritish va ishlanmalar olingan. Shunday qilib, bakalavriat talabalari

asosiy ma'lumot nuqtasi bo'lib xizmat qiladi va o'qitish bosqichlari quyidagi havolalar shaklida tavsiflanishi mumkin:

1-bosqich. Temp ko'rsatkichlari, dinamik ko'rsatkichlar, ritmik tashkil etish, barmoqlar, agogika va boshqa xususiyatlar kabi tafsilotlarga e'tibor berib, talabani musiqiy matnni to'g'ri o'rganishga va ko'paytirishga o'rgating;

2-bosqich. Ijro etishning texnik erkinligini o'zlashtirish, ansamblda muvozanatga erishish, sherikni (konsertmeyster)ni eshitish va o'zingizni tinglash qobiliyati;

3-bosqich. Asarning shakllantiruvchi va kompozitsion qonuniyatlarini tushunish;

4-bosqich. Asarning badiiy niyatini yaxlit organizm sifatida tushunish;

5-bosqich. Shaxsiy Interpretatsiya-talqinni, uning ijro uslubini izlash.

Talabaning tayyorgarlik darajasiga, uning asosiy bilimlari darajasiga, iqtidor darajasiga qarab, o'qituvchi vazifalarni bajarish uchun turli vaqt ajratishga majbur bo'lishi aniq. Shuning uchun murabbiy har bir talaba uchun individual ish rejasini ishlab chiqadi. Va agar ba'zi talabalar uchun va ular, qoida tariqasida, ko'pchilikni tashkil qilsalar, mashg'ulotlar faqat "asoslarni" o'zlashtirish bilan cheklanadi, boshqalari uchun va bu ayniqsa iqtidorli yosh musiqachilarning oz sonli guruhi, ijodiy bosqichga o'tish (4 va 5-bosqichlar) juda tez sodir bo'ladi va "o'qituvchi-talaba" ("Ustoz-shogird") izlashga imkon beradi, yaratish, xayol qilish, yangicha tushunish uchun samaralidir. Boshqacha qilib aytganda, agar birinchi holda talabalarning ijrosi odatda "vakolatli, barkamol, porlashsiz, ammo sezilarli noto'g'ri hisob-kitoblarsiz" deb ta'riflansa, ikkinchi holda, ijro yanada yorqinroq bo'ladi va o'ziga xos, qiziqish bilan.

Asarlarni o'qitishning dastlabki uch bosqichi (matn, texnik, kompozitsion) darajasida takrorlash umuman yaxshi natijalarni namoyish etadi, ammo bu holda Interpretatsiya-talqin haqida gapirishning hojati yo'q, chunki bu faqat uning boshlanishidir. Ushbu bosqichda bo'lgan talaba hali mustaqillikni namoyon eta olmasligini hisobga olib, Musiqa ta'limi kafedrasida o'qituvchilari tomonidan yaratilgan o'quv-uslubiy adabiyotlarning asosiy qismi. Unga u yoki bu texnikani o'zlashtirishga, texnik ko'nikmalarni mustahkamlashga va mos yozuvlar talablariga yaqinlashishga yordam beradi. Xususan, masalan, professorlar Ashurov Ma'rufjon, Ergashev Murodjon, dotsentlar Botirova Xilolaxon, Ziyovutdinova Zulfiyaxon, Raimova Dilfuzaxon va o'qituvchi Bozorov Mirzoxidlar tomonidan yaratilgan ushbu adabiyot toifasiga tegishli o'yin maktablari, o'quv qo'llanmalari, uslubiy tavsiyalar fundamental tushunchalar va bilimlarni o'zlashtirish uchun namuna sifatida keltirilishi mumkin.

O'qitishning keyingi bosqichi – bu ma'lum bir ijro erkinligini bosqichma-bosqich egallash, o'z-o'zidan paydo bo'lgan musiqiylik va texnik jihozlarni namoyish etishga urinish. Ba'zi mualliflar tomonidan tayyorlangan yosh musiqachining texnik apparatini mustahkamlash uchun mo'ljallangan tarozilar, etyudlar va mashqlar talabalarga ushbu sohada ilgarilashga va hatto konsert sahnasida muvaffaqiyatli ishtirok etishga yordam beradi. Biroq, ushbu fazilatlarining mavjudligini Interpretatsiya-talqinning mavjudligi omillari deb hisoblash hali ham mumkin emas, chunki bu erda ijro etishning badiiy tomoni fonda qoladi. Interpretatsiya-talqin qilish yondashuviga yanada "o'tish" uchun keyingi bosqichga o'tish talab etiladi. Uning tarkibiy qismlari bir vaqtning o'zida bilimlarning tarixiy va nazariy ufqlarini kengaytirish, bir tomondan

umumiy madaniyat ufqlari chegaralarini kengaytirish va tafsilotlar bo'yicha ehtiyotkorlik bilan ishlash: tovush, intonatsiya, iboralar, pedal, asbobga teginish uslubi va boshqalar. Aynan shu bosqichdan boshlab, aslida, Interpretatsiya-talqinni izlash ustida ish boshlanadi-san'atning buyuk siri, unda yagonadir, chunki har bir yangi asar o'z ish uslubini, badiiy va ekspressiv vositalarning boshqa tanlovini va Interpretatsiya-talqinning boshqa uslubini belgilaydi.

Shunga qaramay, professor-o'qituvchilarning yangi avlodining o'quv-uslubiy adabiyotlari asar ustida ishlashda kompleks yondashuvi (asarni Interpretatsiya-talqin qilish bilan bog'liq deyarli barcha masalalar, ya'ni muallif haqida tarixiy ma'lumot, terminologiyani dekodlash, shakl, badiiy xususiyatlar va boshqalar haqidagi nazariy bilimlar bo'yicha ma'lumotlarni o'z ichiga olgani)ga asoslanganligini tan olish kerak. Adabiyotlar to'g'ri yo'nalishdagi harakatning muhim bosqichlarini taklif qiladi, yosh musiqachida asar ustida mustaqil ishlash ko'nikmalari, uslub hissi va ijro etishning badiiy ishonchliligi kabi fazilatlarini tarbiyalashga yordam beradi. Albatta, bu kasbiy ko'nikmalarning barchasi tajribali yosh musiqachiga keladi va mashaqqatli mehnatni talab qiladi.

Binobarin, badiiy mazmunli Interpretatsiya-talqinni yaratish uchun bilim va ko'nikmalarning butun arsenali talab qilinadi, ularning eng muhimi o'z ustida tinimsiz ishlash, tezkor natijalar bilan tinchlanmaslik, yuqori darajada eshitish tajribasiga ega bo'lish, individual badiiy didni shakllantirishdir. Asosiy ijro mahorati, iste'dodni tan olish va ochib berishning samarali usuli, uni g'ayrat, ijodiy misol va boshqa qobiliyatlar bilan yuqtirish, ko'p jihatdan talabning o'zini takomillashtirishga faol intilishi, uning ishlashi va fidoyiligi sharti bilan o'quv muvaffaqiyatini ta'minlashga qodir. Boshqacha qilib aytganda, talaba va ustozning bir – biriga qarshi o'zaro harakati, o'qituvchining tajribasiga hamkorlik va ishonch, talabning fikrlash mustaqilligi ko'nikmalarini shakllantirish, oxir-oqibat, xar tomonlama rivojlangan musiqachini tarbiyalashga imkon beradi.

Yana bir muhim masala – o'zbek xalq cholg'u asboblari uchun asarlarni Interpretatsiya-talqin qilishning o'ziga xos xususiyati: o'ziga xoslik bormi?, uning chipi nima?.

Xalq cholg'u asboblarida ijro etishning ushbu jihatlarini tushunib, shuni esda tutish kerakki, tarixiy jihatdan o'zbek xalq cholg'u asboblari uchun asarlar repertuarida bir nechta qatlamlar mavjud. Bular, boshqa asboblar uchun yozilgan jahon klassikasi, ko'pincha Yevropa yo'nalishi, XX – XXI asrlarda yozilgan O'zbekiston va boshqa milliy respublikalar va mamlakatlar bastakorlarining asl asarlari, o'zbek xalq musiqasi og'zaki an'ana. Bu erda Interpretatsiya-talqin bilan bog'liq masalalar maxsus tushuntirishlarni, asosiy manbani Interpretatsiya-talqin qilishda yondashuvning nozik tomonlarini, milliy rangning o'ziga xos xususiyatlarini anglashni talab qiladi. Darhaqiqat, Interpretatsiya-talqinning yangi instrumental versiyasini yaratishda asl tovushni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, shuni tushunish kerakki, o'zbek xalq cholg'u asboblari uchun tarjimada jahon musiqiy mumtoz madaniyati qatlami ma'naviy boyitish va tarbiyaviy-ma'rifiy vazifalarni bajaradigan ijodiy jarayondir. Bu o'zbek milliy auditoriyasini milliy cholg'u asboblari va milliy tafakkur orqali dunyo xalqlarining musiqasiga jalb etishning muhim omilidir. Boshqa tomondan, e'tibor uchun bir xil darajada muhim jihat – bu o'zbek musiqasining og'zaki an'analarni zamonaviy o'zbek cholg'ularida temperatsiyali tizim

bilan ijro etish, bu boshqa mamlakatlar tinglovchilariga o'zbek musiqalarining go'zalligi va o'ziga xosligini Evropa qulog'iga tanish bo'lgan temperatsiyali tizim orqali tushunishga imkon beradi. Tarix shuni isbotladiki, ushbu yo'nalishdagi tajribalar allaqachon o'zaro ta'sir va o'zaro yordamining ajoyib natijalarini bergan.

Interpretatsiya-talqinning o'ziga xos xususiyatlariga kelsak, yosh musiqachilarga tegishli rangni yaratish, talqinning "haqiqiyli" ga erishish, milliy musiqaga xos bo'lgan intonatsiya, ovoz chiqarish xususiyatlarini hisobga olish va ijro etishni milliy uslubga yaqinlashtirish tavsiya etiladi. Ushbu muammolarni ustoz – o'qituvchi bilan bevosita aloqada bo'lish, shuningdek, milliy madaniyat an'alariga faol kirib borish va jahon musiqa tsivilizatsiyasi tomonidan to'plangan tarixiy tajribani o'rganish orqali hal qilish mumkin. O'quvchilarda Interpretatsiya-talqin qilish ko'nikmalarini tarbiyalashning muhim bo'lgan usullaridan biri o'quv adabiyotining tubdan yangi dizaynida, xususan, matnga rasm, grafik, vizual va she'riy qatorlar, Diskografiya va boshqa vositalarni kiritishda ko'rinadi. Andijon davlat pedagogika instituti "Musiq ta'limi" kafedrasining tajribasi uning istiqboli va imkoniyatining yorqin dalilidir.

Xulosa qilib aytganda, men sizning e'tiboringizni bir nechta tirnoqlarga qaratmoqchiman, bu bizning fikrimizcha, bizning nutqimizda ko'tarilgan asosiy muammolarning mohiyatini tushunish uchun o'ziga xos kalit bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Mirziyoyev Sh.M. "Sessiyadagi so'zi".

Нейгауз Г. Г. «Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога». Первое издание —М. 1959 год.

Платон или Афлотун "Полное собрание сочинений в одном томе»

[A complete collection of works in one volume]. Москва, "Альфа-книга", 2016.

«Словарь иностранных терминов. М.,1988.

Крутяева Т., Н.Молокова, А.Ступель «Словарь иностранных музыкальных терминов». Л., 1974.

Акбаров И. «Музыка луғати». Тошкент, 1987.

«Музыкальная энциклопедия». т.2. М., 1974.